

A Wager-Based Defense of Petitionary Prayer: Is Petitionary Prayer a Rational Wger?

Hamideh Mokhtari*

Abstract

Is it rational to engage in petitionary prayer when there is uncertainty regarding the fulfillment of such prayers? This article, drawing inspiration from Pascal's Wager, explores two variations of a wager-based justification for petitionary prayer. The first variation posits that even if the likelihood of a petitionary prayer being answered is minimal, the potential for immense reward in the event of fulfillment renders petitionary prayer the most rational option amidst uncertainty. The second variation presents a more robust defense by broadening the concept of fulfillment: petitionary prayer is invariably answered, even if the response does not correspond to the petitioner's precise request. This viewpoint is rooted in the conviction that God, in His infinite wisdom, always delivers the most suitable response.

The article further emphasizes that both wager-based arguments not only validate petitionary prayer as a rational and advantageous practice but also position it as a means to enhance one's relationship with God. In the concluding section, the issue of faith in petitionary prayer is examined: when petitionary prayers are not fulfilled as hoped, there exists a risk of diminished faith, which could challenge the rationality of the wager defense. Nevertheless, the article illustrates that certain considerations ultimately favor petitionary prayer, rendering it reasonable and meaningful even in the absence of fulfillment. Consequently, petitionary prayer persists as a rational act amidst uncertainty.

Keywords: Defense, Wager, Prayer, Faith, Uncertainty.

---

*Postdoctoral Researcher in Philosophy, Institute for Research in Fundamental Sciences, Mokhtari114@gmail.com.

This work is based upon research funded by Iran National Science Foundation (INSF) under project No. 4026862

Date Received: 15/12/20204 , Date of Acceptance: 30/03/2025

 Copyright©2010, Iranian Association for Philosophy of Religion. This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA94042, USA.

A Wager-Based Defense of Petitionary Prayer: Is Petitionary Prayer a Rational Wger?

Extended abstract

This article endeavors to provide a rational explanation for petitionary prayer within the context of religious life. It is constructed upon a model inspired by Pascal's Wager. By utilizing the structural logic of Pascal's Wager, the paper introduces a parallel model for petitionary prayer. Just as reason compels individuals to wager on belief in God due to the potential for eternal rewards, it similarly suggests that one should wager on petitionary prayer. The cost of praying is minimal, while the potential benefit—should the prayer be answered—is immensely significant. By adopting the framework of Pascal's Wager, the mere possibility of the efficacy of petitionary prayer—regardless of conclusive empirical evidence—renders it a justified and advantageous wager. Therefore, even in the absence of metaphysical arguments or empirical data concerning the effectiveness of petitionary prayer, the act of engaging in it, as a worthy bet, may be rational, justified, and even essential. The objective of this paper, thus, is not to defend the efficacy of petitionary prayer itself, but rather to uphold the rationality of participating in it—particularly in situations of uncertainty regarding its effectiveness.

The first section of the paper provides a concise explanation of Pascal's Wagers. It illustrates how this reasoning can be applied to the uncertainty surrounding the fulfillment of petitionary prayers. Following this, two variations of a wager-based defense of petitionary prayer are presented.

The first version centers on a cost-benefit analysis of petitionary prayer. It contends that even if the likelihood of an answered request is low, the potential and certain benefits of praying render it a rational choice. Specifically, when the probability of success is minimal, the possible reward of petitionary prayer significantly outweighs any potential loss. Furthermore, the worst-case scenario of engaging in prayer remains preferable to the best-case outcome of abstaining from prayer.

The second version presents a more robust defense by expanding the concept of answered petitionary prayer. According to this perspective, every petitionary prayer is answered because God always provides the best possible response—even if that response does not precisely align with the petitioner's request. Within this framework, the petitioner can be assured that their petitionary prayer will certainly be answered, albeit not necessarily in the anticipated form. Consequently, every outcome becomes beneficial. This second wager secures the utility of petitionary

prayer independently of any specific result and more strongly supports the rationality of engaging in prayer.

The paper then addresses challenges to faith that arise in the context of unanswered petitionary prayers. These challenges emerge when unanswered requests lead to crises of faith. For instance, if someone enters into the wager of petitionary prayer but receives a negative response, they may experience weakened or lost faith. This raises the question: would petitioning God still be a justified and low-cost action? Such concerns could potentially undermine the rationality of the wager, as the loss of faith may appear to be an excessive cost. The response provided is that petitionary prayer offers both the potential benefit of being answered and the certain benefit of the various goods associated with the act of praying. While petitionary prayer may carry the risk of diminishing faith in the absence of a favorable answer, refraining from it—though it may preserve weak faith—entails forfeiting the possibility of answered petitions and the broader spiritual benefits that prayer can provide.

Is the potential weakening of faith due to unanswered petitionary prayer significant enough to undermine the rationality of the wager? Arguably not. If one's faith collapses solely because of an unanswered petition, such a collapse indicates a lack of depth in the faith itself. Therefore, while the risk of weakened faith is real, it does not constitute a decisive harm when weighed against the substantial and probable benefits of petitionary prayer. Rather than detracting from the wager, it highlights the superficiality of the underlying faith. Ultimately, wagering on petitionary prayer remains a rational and justified choice.

In situations of unanswered petitionary prayer, two possibilities emerge:

1. Unanswered petitionary prayer may lead to the collapse of faith and undermine belief in God.
2. Unanswered petitionary prayer may function as a means of deepening and testing one's faith—provided that it is practiced not merely to achieve a specific outcome, but as an act of complete trust in divine wisdom.

Consequently, from a broader perspective of potential gains and losses—and within the conditional reasoning of the wager—petitionary prayer ultimately serves the best interests of the petitioner. On one hand, it offers the promise of great reward if answered. On the other hand, even the denial of such prayers may act as a pathway for refining and strengthening one's relationship with God. Thus, in the face of uncertainty, maintaining faith in God emerges as a rational and commendable choice.

References

- Basinger, D. (2003). "God Does Not Necessarily Respond to Prayer", In: M. L. Peterson & R. van Arragon (Eds.), *Contemporary Debates in Philosophy of Religion*, Blackwell Publishing, pp: 255-264.
- Choi, I. (2003). "Is Petitionary Prayer Superfluous?", *Unpublished Manuscript Presented at the Eastern Division Meeting of the Society of Christian Philosophers*, Asbury College, December 5.
- Cupit, G. (1994). "How Requests (and Promises) Create Obligations", *Philosophical Quarterly*, 44, pp: 439-455.
- Dashti, M., Sharif Radi, M. b. H., & Ali b. A. T., The First Imam (2000). *Nahj al-Balaghah*, trans. by: M. Dashti, Qom: Mashhour. [In Persian]
- Davison, S. A. (2017). *Petitionary Prayer: A Philosophical Investigation*, 1st ed., Oxford University Press.
- Davison, S. A. (2021). "Petitionary Prayer." In: E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Winter 2021 Edition, URL.
- Ebn Babaveyh, M.-e.-A., & Kamareh'i, M. B. (1997). *Al-Amali lel-Sadugh*, Vol. 1, Tehran: Ketabchi. [In Persian]
- Franks, W. P. (2009). "Why a Believer Could Believe that God Answers Prayers", *Sophia*, 48(3), pp: 285-302.
- Hájek, A. (2018). "The (In)validity of Pascal's Wager", In: J. Bartha & H. Pasternack (Eds.), pp: 123-147.
- Hájek, A. (2024). "Pascal's Wager", In: E. N. Zalta & U. Nodelman (Eds.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Summer 2024 Edition, URL: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2024/entries/pascal-wager/>
- Howard-Snyder, Daniel & Frances. (2010). "The Puzzle of Petitionary Prayer", *European Journal for Philosophy of Religion*, 2, pp: 43-68.
- Al-Kulayni al-Razi, Abi Ja'far Muhammad ibn Ya'qub ibn Ishaq (1985). *Usul Kafi*, Vols. 2 & 4, Trans. & Commentary by: S. H. Rasouli, Daftar-e Nashr-e Farhang-e Ahl-e Bayt (a.s.). [In Persian].
- Majlisi, M. B. (2004). *Ayn al-Hayat*, ed. by: K. A. Motlaq, Qom: Kamkar. [In Persian]
- Nuri, H. ibn M. T. (1987). *Mustadrak al-Wasa'il wa Mustanbat al-Masa'il*, Vol. 5, 30 vols., Beirut, Lebanon: Foundation Al al-Bayt (Alayhim al-Salam) Li Ihya' al-Turath. [In Persian].
- Mawson, T. J. (2007). "Praying for Known Outcomes", *Religious Studies*, 43(1), pp: 71-87.
- Murray, M. (2003). "God Responds to Prayer", In: M. L. Peterson & R. van Arragon (Eds.), *Contemporary Debates in Philosophy of Religion*, Blackwell Publishing, pp: 242-254.
- Pascal, B. (1910). *Pensées*, trans. by: W. F. Trotter, London: Dent. (Original work published 1670).
- Phillips, D. Z. (1981). *The Concept of Prayer*, New York: Seabury

دفاع شرطبندی از دعا؛ آیا دعا یک شرطبندی عقلانی است؟

حمیده مختاری*

چکیده

آیا دعا کردن، در شرایط عدم اطمینان از استجابت دعا، عملی معقول است؟ برای پاسخ به این پرسش، آیا می‌توان با الهام از شرطبندی پاسکال، دفاعی شرطبندی بر دعا ارائه کرد تا دعا کردن به‌عنوان تصمیمی موجه تلقی شود؟ محور مقاله بررسی معقولیت دعا در شرایط عدم قطعیت استجابت است. به این منظور، دو نسخه از استدلال شرطبندی برای دعا ارائه شده است: در استدلال اول، نشان داده می‌شود که حتی اگر احتمال اجابت دعا کم باشد، با توجه به پاداش بزرگ در صورت اجابت، این انتخاب سودمندترین گزینه است و بنابراین، دعا کردن موجه تلقی می‌شود و به‌عنوان بهترین انتخاب در شرایط عدم اطمینان برگزیده می‌شود. در استدلال دوم، با گسترش معنای استجابت دعا، دفاع قوی‌تری از معقولیت دعا ارائه می‌شود. در این نسخه، دعا همواره اجابت می‌شود، هرچند پاسخ ممکن است مطابق خواسته دعاکننده نباشد. این دیدگاه بر این اساس استوار است که خداوند براساس مصلحت و دلایل خود، همواره بهترین پاسخ ممکن را ارائه می‌دهد. همچنین نشان داده می‌شود که هر دو استدلال شرطبندی بر دعاکردن نه تنها عملی سودمند و معقول در مواجهه با عدم قطعیت‌اند، بلکه بستری برای تعمیق رابطه با خداوند فراهم می‌آورند. در بخش پایانی، به چالش شرطبندی بر دعا و ایمان پرداخته شده است. چالش ایمان در دعا زمانی رخ می‌دهد که نتیجه دعا مطابق خواسته دعاکننده نباشد. عدم استجابت می‌تواند با ضرر بالای از دست رفتن ایمان

* پژوهشگر پسادکتری فلسفه، پژوهشگاه دانش‌های بنیادین، mokhtari114@gmail.com
این اثر تحت حمایت مادی بنیاد ملی علم ایران (INSF) برگرفته شده از طرح شماره «۴۰۲۶۸۶۲» انجام شده است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۲۵، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۳۰

همراه شود و معقولیت دفاع شرطبندی دعا را زیر سؤال ببرد. نشان داده شده که گرچه ممکن است با عدم استجاب، ایمان تضعیف شود، اما ملاحظاتی وجود دارد که می‌تواند در نهایت کفه را به نفع دعا کردن سنگین کند، به گونه‌ای که دعا کردن، حتی در صورت عدم استجاب، معقول است.

کلیدواژه‌ها: دفاع، شرطبندی، دعا، ایمان، عدم قطعیت.

۱. مقدمه

دعا، به عنوان یکی از اعمال بنیادین زیست‌مؤمنانه، علاوه بر اینکه نوعی عبادت خداوند محسوب می‌شود، زمینه‌ای برای تأملات فلسفی پیرامون آن نیز فراهم می‌آورد. این مقاله، نه بر اثبات کارآمدی دعا، بلکه بر جنبه‌ای دیگر، یعنی موجه بودن دعا متمرکز است. موجه بودن دعا علاوه بر اینکه می‌تواند ضرورت و اهمیت آن را آشکار سازد، می‌تواند معیاری برای تصمیم‌گیری در هنگام تردید باشد. بر این مبنا، ارائه استدلالی که بتواند عقلانیت دعا را توجیه کند، ضروری است.

در این راستا، شرطبندی پاسکال (Pascal's Wager) در دفاع از باور به خداوند، زمینه‌ای برای توسعه استدلالی مشابه در مورد دعا فراهم کرده است. شرطبندی پاسکال با محوریت باور به وجود خداوند، انسان را به سوی اتخاذ تصمیمی عقلانی سوق می‌دهد. براساس نظر پاسکال، باور به خدا، حتی در شرایط عدم قطعیت، به دلیل نتایج مثبت بالقوه‌ای که در بر دارد، انتخابی موجه است. حال شرطبندی بر دعا به نوعی مشابه شرطبندی پاسکال است؛ با این تفاوت که به جای باور به وجود خداوند، تمرکز آن بر استجاب دعا و نتایج محتمل آن است. شرطبندی بر دعا به معنای تصمیم به دعا کردن در شرایط عدم قطعیت نسبت به استجاب است.

در مقالات موجود در حوزه مسائل فلسفی دعا، اثری درباره ارائه دفاع شرطبندی از دعا وجود ندارد؛ بنابراین، مقاله نگاشته شده تلاشی جدید در این زمینه است. این مقاله، دفاعی عملی از دعاست که تاکنون به آن پرداخته نشده است. موضوع از آن جهت اهمیت دارد که بسیاری از حامیان فلسفی دعا به دنبال ارائه دفاعیات فلسفی مختلفی از آن هستند. دفاع شرطبندی از دعا به عنوان یکی از این دفاعیات، شرایط خاصی را برای پذیرش دارد که مورد توجه قرار نگرفته است.

این مقاله در چند مرحله به بررسی موضوع می‌پردازد. ابتدا به معرفی مختصر شرطبندی

پاسکال خواهیم پرداخت. سپس، دو استدلال شرطبندی بر دعا را مطرح کرده و درنهایت، چالش شرطبندی بر دعا و ایمان مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۲. درباره استدلال شرطبندی پاسکال

استدلال شرطبندی «بلز پاسکال» (Blaise Pascal) (۱۶۶۲-۱۶۲۳) یکی از مهم‌ترین استدلال‌ها در دفاع از عقلانیت باور به خداوند است. پاسکال در کتاب «اندیشه‌ها» چهار استدلال ارائه می‌کند که هر کدام می‌تواند به‌مثابه شرطبندی لحاظ شود. به‌نظر پاسکال، تصمیم‌گیری درخصوص باور یا عدم باور به خدا از مهم‌ترین تصمیماتی است که انسان‌ها در زندگی می‌گیرند. به عقیده او، ما نمی‌توانیم بدانیم خداوند وجود دارد یا نه، اما باید یک طرف را برگزینیم و بررسی نتایج احتمالی می‌تواند راهنمایی برای انتخاب باشد. او به‌جای اثبات وجود خدا، نشان می‌دهد که باور به خدا معقول است و بر ضرورت این باور تأکید دارد. پاسکال در هر چهار نسخه از استدلال، از سنت‌های فلسفی پیشین فاصله می‌گیرد و استدلال‌هایش را با اتکاء بر مفاهیم «نظریه احتمال» (Probability theory)، «نظریه تصمیم‌گیری» (Decision-making theory)، «حساب احتمالات» (Probability calculus) و مفهوم «نامتناهی» (Infinity) بنیان می‌گذارد. هر چهار استدلال با رویکردی متفاوت سعی دارند به‌نوعی عقلانیت باور به خدا را توجیه کنند و نشان دهند که باور به خدا، انتخابی معقول است. تفاوت در روش و تأکید بر جنبه‌های مختلف نظریه احتمال و تصمیم‌گیری و ... در شرایط عدم اطمینان، این چهار استدلال را از هم متمایز می‌کند، اما دارای فصول مشترکی نیز هستند:

۱. هدف مشترک: همه استدلال‌ها با هدف توجیه عقلانی باور به وجود خدا ارائه شده‌اند. به عبارت دیگر، باور به خدا را انتخابی موجه می‌دانند.
۲. عدم قطعیت وجود خداوند: همه استدلال‌ها تأکید دارند که وجود خدا با قطعیت قابل اثبات نیست و تصمیم‌گیری در این موضوع یک شرطبندی است.
۳. استفاده از شرطبندی: همه استدلال‌ها از ساختار شرطبندی استفاده می‌کنند و نتایج احتمالی باور یا عدم باور به خدا را مقایسه می‌کنند.
۴. سود و زیان احتمالی: همه استدلال‌ها بر سود و زیان احتمالی باور یا عدم باور به خدا تمرکز دارند و درنهایت با مقایسه سود و زیان نشان می‌دهند که باور به خدا از

نظر سودمندی برتری دارد.

۵. پاداش بی‌نهایت: در همه استدلال‌ها، مفهوم پاداش بی‌نهایت (رستگاری اخروی) اهمیت کلیدی دارد. در واقع، اصلی‌ترین انگیزه برای باور به خدا، پاداش بی‌نهایت است که در صورت وجود خداوند دریافت می‌شود.

۶. عدم زیان در صورت عدم وجود خدا: در همه استدلال‌ها، در صورت باور به خدا و عدم وجود او، ضرر چندانی متوجه انسان نخواهد بود.

آنچه مورد نیاز این نوشتار در مسئله دعاست، تشابهات این تقریرات است. بنابراین هر یک از چهار استدلال به‌نوعی می‌تواند در بحث دعا استفاده شود، اما ما به استدلال چهارم خواهیم پرداخت. این انتخاب به سبب ادعای خاص استدلال چهارم مبنی بر سود در زندگی دنیوی است. استدلال چهارم به انتقاداتی که به استدلال‌های پیشین وارد بود، مبنی بر اینکه باور به خدا صرفاً برای حیات پس از مرگ مفید است، با بیان سودآوری باور به خداوند در زندگی دنیوی پاسخ می‌دهد. این موضوع در مسئله دعا نیز حائز اهمیت است. استجابات دعا ممکن است به طرق مختلفی رخ دهد. بنابر تصریح متون دینی، استجابات دعا در غالب موارد صرفاً اعطای مواهب مادی (دنیوی) یا معنوی (اخروی) نیست، بلکه ترکیبی از هر دو است؛ لذا باید استدلالی گزیده شود که نکتهٔ اخیر را مدنظر داشته باشد. بر این مبنا، استدلال چهارم به‌وضوح می‌تواند جنبه‌های بیشتری از مسئله دعا و استجابات را بررسی کند و به تصمیم‌گیری در مورد دعا کردن یا نکردن کمک کند. البته استدلال چهارم نیز از حیث کارکردش در موضوع ایمان مدنظر است؛ بنابراین به‌جهت اهداف مقاله و اجتناب از اطاله بحث، به تحلیل زوایای آن در حوزهٔ ریاضیات، نظریهٔ احتمالات و ... وارد نمی‌شویم و به‌همین دلیل به دفاعیات و انتقادات نیز نمی‌پردازیم.

۲-۱ استدلال چهارم پاسکال^۱

اکنون، چه آسیبی خواهد رسید اگر این طرف (خدا) را انتخاب کنید؟ ... آیا لذت‌های دیگری نخواهید داشت؟ خواهیم گفت که در این زندگی نیز سود خواهید کرد. با هر قدمی که در این راه بردارید، خواهید دید که چقدر یقین به‌دست آورده‌اید و چقدر آنچه که به خطر انداخته‌اید، هیچ است. درنهایت می‌پذیرید که برای امر مطمئن و بی‌نهایتی شرط‌بندی کرده‌اید و در ازای آن هیچ نداده‌اید (Pascal, 1670: N680).

این استدلال دو ادعا مطرح می‌کند: «در این زندگی نیز سود خواهیم کرد» و «برای چیزی مطمئن شرط‌بندی کرده‌ایم» (Hájek, 2024).

۱. اگر خدا وجود داشته باشد و بر او شرط ببندید، پاداش بی‌نهایت اخروی و دنیوی به‌همراه دارد.

۲. اگر خدا وجود داشته باشد و علیه او شرط‌بندی کرده باشید، زیان بی‌نهایت به‌همراه دارد.

۳. اگر خدا وجود نداشته باشد ولی برای او شرط‌بندی کرده باشید، در زندگی دنیوی سود خواهید داشت، نظیر تعالی اخلاقی و آرامش روانی.

در اینجا، او از شرط‌بندی‌های قبلی‌اش فراتر می‌رود و مدعی است که شرط‌بندی برای خدا و در صورت وجود خدا نه تنها در آخرت پاداش بی‌نهایت دارد، بلکه در زندگی دنیوی نیز منجر به سود قطعی می‌شود. بنابراین، شرط‌بندی برای خدا همواره سودآور است و باور به خدا بهتر از عدم باور است. به عبارت دیگر، اگر خدا وجود نداشته باشد و باور به او را انتخاب کرده باشیم، این انتخاب سود دنیوی دارد. این ادعا در صورتی صحیح است که از باور به خداوند حتی با عدم وجود او، سودی متوجه انسان شود. به نظر پاسکال، زندگی همراه با باور به خداوند، یک زیست فضیلت‌مدارانه است و نسبت به زیستن با لذت‌های گذرا و ناروا سودمندتر است (Hájek, 2024). در نتیجه، در این استدلال، بدترین حالت ممکن در صورت باور به خدا، بهتر از بهترین حالت ممکن در صورت عدم باور است (Hájek, 2024). پس باور به خدا انتخابی موجه است. ماتریس تصمیم این استدلال در ادامه آمده است:

خدا وجود دارد	خدا وجود ندارد
شرط‌بندی له خدا	سود دنیوی (زندگی فضیلت‌مند)
شرط‌بندی علیه خدا	سود دنیوی (لذات زودگذر یا ناروای دنیوی)
دستیابی به همه چیز	از دست دادن همه چیز

این استدلال به آثار عملی باور به خداوند در زندگی دنیوی اشاره دارد و نشان می‌دهد که باور به خدا علاوه بر مزایای اخروی، در این دنیا نیز فواید ملموسی دارد. بنابراین شرط‌بندی بر وجود خدا نه تنها ریسک ندارد، بلکه سود قطعی در دنیا و آخرت به‌همراه دارد. با این حال، برخی معتقدند هرچند این برهان در ذیل شرط‌بندی و عدم قطعیت قرار

دارد، اما به معنای دقیق کلمه شرطبندی به حساب نمی‌آید؛ چراکه ملاحظه‌ای در مورد احتمال در آن دخیل نیست و سودی قطعی و تضمین‌شده را مدنظر دارد. به بیان دیگر، استدلالی برای اطمینان از سودمندی باور به خداوند است (Hájek, 2018; Hájek, 2024).

۳. دفاع شرطبندی از دعا

در این بخش، نخست به این موضوع می‌پردازیم که چرا امکان ارائه دفاع شرطبندی از دعا (Wager defense of petitionary prayer) وجود دارد. سپس استدلال شرطبندی در موجه بودن دعا ارائه خواهد شد.

به نظر دیویسون، این نوع استدلال می‌تواند به عنوان نوعی دفاع شرطبندی و عملی از دعا تلقی شود، زیرا دلیلی برای دعا و درخواست از خداوند فراهم می‌کند، بدون اینکه تبیین کند چرا خدا تأمین برخی امور را وابسته به دعا کرده است (Davison, 2017: 146).

۱-۳ چرا دفاع شرطبندی از دعا؟

امور بر سه قسم است (مجلسی، ۱۳۸۳: ۱۲۱):

۱. خداوند بدون دعا می‌دهد؛

۲. خداوند حتی با وجود دعا نمی‌دهد؛

۳. خداوند با دعا عطا می‌کند و بدون دعا عطا نمی‌کند.

پس عطای چنین اموری منوط به دعاست و از آنجایی که انسان با عقل خود نمی‌تواند این سه را تشخیص دهد، باید همواره دعا کند و در صورت عدم اجابت ناامید نشود.

با توجه به این بیان، خداپاوران در مواجهه با هر امر خاص نمی‌دانند در کدامیک از وضعیت‌های فوق هستند و تا مادامی که چنین باشد، این احتمال وجود دارد که تحقق هر امری وابسته به دعا باشد و بنابراین برای دستیابی به آن باید دعا کرد. این موقعیت شباهت بسیاری با موقعیت تصمیم‌گیری در مورد باور به خدا دارد. چنانکه در صورت قطعی نبودن وجود خداوند برای شخص، انتخاب بین باور و عدم باور به نوعی شرطبندی تلقی می‌شود، کارآمدی و استجابات هر دعای خاصی نیز به همین ترتیب در هاله‌ای از عدم قطعیت قرار دارد.

بنابراین، تصمیم به دعا یا عدم دعا نوعی شرطبندی است. آیا می‌توان از این شرایط، دفاعی به نفع دعا کردن استخراج کرد؟ و با الهام از شرطبندی پاسکال آن را «دفاع شرطبندی از دعا» نامید؟ یعنی وضعیتی که خدا دعا را به‌عنوان شرطی برای تأمین نیازهای خاص در نظر گرفته، اما انسان نمی‌داند کدام نیازش به دعا وابسته است و در ابهام بسر می‌برد. در شرایطی که قادر به تصمیم‌گیری قطعی در مورد تأثیر یا عدم تأثیر دعا نیستیم و انتخاب می‌تواند با سود و زیان همراه باشد، باید گزینه‌ای انتخاب شود که برتری داشته باشد. آیا این شرطبندی برای دعا که با پذیرش عدم قطعیت همراه است، می‌تواند ما را به‌سوی انتخابی موجه سوق دهد؟ آیا سنجش نتایج احتمالی دعا کردن/ دعا نکردن براساس سود و زیان احتمالی، ما را به سودمندی دعا هدایت خواهد کرد؟ در صورت عدم استجاب، آیا ضرر قابل توجهی متوجه انسان نخواهد شد؟ این پرسش‌ها موضوع بررسی دفاع شرطبندی دعا خواهند بود.

پیش از آنکه به شرطبندی دعا بپردازیم، به نکاتی اشاره کنیم:

اول: دعای مستجاب یا مؤثر یعنی خداوند به سبب آن دعا، عملی را انجام دهد؛ به‌گونه‌ای که اگر دعا نمی‌شد، آن امر رخ نمی‌داد؛ برای مثال، اگر شخصی دعا کند که باران بیارد و باران بیارد، به خودی خود کافی نیست که بگوییم دعا برای باران مستجاب شده است. بلکه باید چنین باشد که خداوند به‌دلیل همان دعا، باران را بارانده باشد (Davison, 2021).

پس وقتی دعا مستجاب است که:

الف) شخص S1 درباره امر مشخص A به درگاه خداوند دعا کند؛

ب) امر مشخص A برای S1 رخ دهد؛

ج) اعطای امر مشخص A به S1 به دلیل دعای S1 درباره آن باشد.

دوم: دعا صرفاً برای برآوردن نیازهای انسان نیست، علاوه‌برآن خیراتی نیز مترتب بر دعاست. بسیاری از مدافعان امکان کارآمدی دعا، یک راه نامعتبر دانستن استدلال‌های علیه کارآمدی دعا را آن می‌دانند که نشان دهند، خیرات مهمی وجود دارد که فقط از طریق دعا تأمین می‌شود، ازجمله: ممکن است انسان‌ها خویش را خودکفا پندارند. با دعا، انسان به وابستگی حقیقی‌اش به خداوند آگاه می‌شود و درک می‌کند که بر سرنوشتش مسلط نیست و شکرگزاری‌اش تقویت می‌شود. همچنین، اذعان به نیاز به خداوند مانع از تکبر انسان می‌شود (Murray, 2003: 246 - 247). علاوه‌براین، دعا رابطه انسان با خدا را حفظ می‌کند. بدون دعا،

امکان ایجاد رابطه شخصی انسان - خداوند از بین می‌رود. اگر دعا اجابت شود، انسان به فهم اراده خداوند می‌رسد و اگر اجابت نشود، درمی‌یابد که خواسته‌اش مطابق با اراده الهی نبوده است. در بُعد اجتماعی نیز دعا باعث همبستگی میان مؤمنان می‌شود. دعا برای دیگران موجب وحدت در جامعه می‌گردد و به تبادل عمیق‌ترین نیازها و امیدها می‌انجامد و اراده خیر را در جامعه تقویت می‌کند (Ibid: 247-251). دعا فرصتی عملی برای ابراز محبت و مسئولیت نسبت به دیگران است، به‌ویژه اگر امکان کمک به دیگری وجود نداشته باشد. این مسئولیت‌پذیری و محبت، ارزشمندی دعا را به اثبات می‌رساند (Howard-Snyder, 2010: 51-52). علاوه بر اینها، آرامش روحی، دفع بلا، وسعت رزق^۲، خودسازی^۳ تشویق به کار و فعالیت^۴ و... را می‌توان نام برد. اینها تنها بخشی از خیرات حاصل از دعا هستند. پس دعا، فارغ از استجاب/عدم استجاب، مزایا و خیرات فراوان دیگری دارد که مدافعان کارآمدی و معناداری دعا معتقدند، علت وابستگی برخی امور به دعا، تأمین همین نوع خیرات است.

سوم: نزد خدا باوران، اعتماد به معنای تفویض تمامی امور به خداوند است. در هنگام دعا، تأکید شده که مؤمنین اجابت خواسته‌شان را به خداوند واگذارند و به تصمیم او در این خصوص اعتماد کنند، تصمیمی که از پیش اطلاعی درباره آن ندارند.

در این راستا، فیلیپس معتقد است که دعا بیانگر اعتماد به خداست، آن هم زمانی که نتیجه قابل پیش‌بینی از دعا انتظار نمی‌رود. داعی بدون اطمینان کامل نسبت به نتیجه، به خدا اعتماد می‌کند که او بهترین فعل را انجام خواهد داد (Philips, 1981: 115-116). به نظر دیویسون نیز دعا در شرایط نامعلوم استجاب، نوعی ایمان را می‌طلبد که نشان‌دهنده اعتماد به خداست (Davison, 2017: 147). در واقع، دعا کردن در چنین موقعیتی، خود عامل ایمان است، زیرا ایمان به خداوند مستلزم اعتماد به خداست و اعتماد به خداوند مستلزم ریسک کردن است. ریسک کردن به معنای تصمیم به دعا در وضعیت مبهم درباره اجابت است. اما شهوداً انسان مبتنی بر شواهدی اعتماد می‌کند. به نظر کوپیت، هر چند شواهد مبنای اعتماد هستند و به طرفین کمک می‌کنند تا اعتماد لازم برای تعامل ایجاد شود، اما برای اعتماد باید فراتر از شواهد رفت. اعتماد باید همراه پذیرش احتمال خطر یا عدم قطعیت باشد. این به معنای قبول این احتمال است که ممکن است نتیجه مطابق انتظار نباشد. نکته آن است که هرچه شواهد قوی‌تر باشد، ریسک کمتر می‌شود و در نتیجه اعتماد چندان معنادار نخواهد بود. از سوی دیگر، اعتماد می‌تواند کورکورانه نیز باشد، یعنی بدون هیچ شواهدی اعتماد شود (Cupit, 1994: 442-443).

پس شواهد اجابت دعا نباید حداکثری باشد، به گونه‌ای که انسان حتماً از پیش بداند دعایش مستجاب است، و نیز نباید هیچ شواهدی بر اجابت دعا وجود نداشته باشد، به گونه‌ای که حتماً از پیش بداند دعایش مستجاب نمی‌شود. اساساً در چنین موقعیت‌هایی دعا معنا ندارد و اعتماد مدنظر خداپاوران امکان‌پذیر نیست.

حاصل آنکه ایمان به خدا در هنگام دعا، مستلزم اعتماد به خداست و اعتماد امکان‌پذیر نیست مگر با ریسک. ریسک کردن به این معناست که هنگامی که شواهدی کافی بر استجاب نداریم، تصمیم به دعا بگیریم. بنابراین، عدم آگاهی به نتیجه دعا خود مبنایی برای ریسک، اعتماد و ایمان به خداوند است. در این راستا، در شرایط عدم قطعیت، اعتماد به خداوند و مصلحت مدنظر او و آنگاه ایمان حاصل از آن می‌تواند بخشی از پاداش شرط‌بندی بر دعا باشد. به این ترتیب، دعا کردن در وضعیت عدم قطعیت، عامل ایمان است و می‌توان آن را به عنوان سودی جدید در نظر گرفت.

آنچه در فوق اشاره شد، نیازمند تدقیق بیشتر است. از جمله این سؤالات که آیا دعا معلول ایمان است یا علت آن؟ آیا با فرض عدم علم به استجاب، باز هم اعتماد به خدا امکان‌پذیر است؟ چنانچه شواهد اجابت حداکثری باشد، آیا دعا نامعقول است؟ و... به این سؤالات در بخش چهارم مقاله بازخواهیم گشت.

در خاتمه بیفزاییم که سود جانبی فوق سبب می‌شود که دعا صرفاً به ابزاری برای رسیدن به نتایج خاص تبدیل نشود. نیت دعاکننده عامل اصلی در جلوگیری از ابزارگرایی دعاست. اگر دعا صرفاً بر تحقق خواسته متمرکز باشد، در نیت داعی باید تردید کرد. آیا هدف دعا رسیدن به خواسته‌هاست، حتی به قیمت پذیرفتن دلایل مستقل خداوند درباره عدم استجاب؟ آیا نیت دعاکننده در این حالت، تلاش برای کنترل اوضاع و تحمیل خواسته‌اش نیست؟ آیا چنین نیتی به جای تمرکز بر آنچه حقیقتاً مصلحت است، بر آنچه انسان در شرایط خاص مصلحت می‌داند، تمرکز ندارد؟ چنین نیتی آیا با حقیقت دعا در چارچوب خداپاوری سازگار است؟ به نظر می‌رسد نیت دعا نباید صرفاً ابزاری برای دستیابی به خواسته‌ها باشد، بلکه باید دربرگیرنده پذیرش مصلحت خداوند باشد، چه امر مورد نظر عطا شود، چه نشود. به این ترتیب، دعا در شرایط عدم قطعیت، راهی می‌شود برای اعتماد و واگذاری مصلحت به خداوند. این اعتماد ضمن آنکه بستری است برای شکل‌گیری ایمان، کمک می‌کند که دعا از حقیقتش تهی نشود.

۲-۳ استدلال اول دفاع شرطبندی دعا

بنابراین، برهان شرطبندی برای دعا بر این مبانی استوار است:

دعای کارآمد: دعایی که امر خواسته شده به سبب آن دعا عطا شده است.

عدم قطعیت استجابت دعا: نمی توان با قطعیت گفت کدام دعای خاص کارآمد است.

بهترین انتخاب: در شرایط عدم قطعیت، باید گزینه ای انتخاب شود که بیشترین سود و کمترین زیان احتمالی را داشته باشد.

سود و زیان احتمالی: دعا کردن یا نکردن، ممکن است هر یک دارای سود و زیان احتمالی باشند.

پاداش بزرگ: به معنای اجابت خواسته است.

سود جانبی: خیرات مرتب بر دعا و ایمان حاصل از دعا.

اکنون فرض کنیم انسانی در وضعیت عدم اطمینان نسبت به استجابت دعای خاصی است و نمی داند که دعایش مؤثر است یا خیر. در این شرایط، او باید تصمیم بگیرد که آیا دعا کند یا نه؟

۱. اگر دعا کند و دعا تأثیرگذار باشد: در این حالت، او هم به اجابت خواسته اش می رسد و هم از سود جانبی دعا بهره مند می شود.
۲. اگر دعا کند و دعا تأثیرگذار نباشد: در این صورت، او به خوبی های جانبی مرتب بر دعا دست می یابد، حتی اگر خواسته اش برآورده نشود.
۳. اگر دعا نکند و این گونه باشد که اگر دعا می کرد، دعا تأثیرگذار می بود: در این حالت، او از فرصت برآورده شدن خواسته اش و دیگر خیرات حاصل از دعا محروم مانده است.
۴. اگر دعا نکند و این گونه باشد که اگر دعا می کرد، دعا تأثیرگذار نمی بود: در این صورت، او از خیرات مرتب بر دعا محروم مانده است.

عدم استجابت دعا	استجابت دعا	
سود جانبی (خیرات مرتب بر دعا)	پاداش بزرگ	شرطبندی له دعا کردن
عدم سود جانبی (خیرات مرتب بر دعا)	زیان بزرگ	شرطبندی له دعا نکردن

به دو دلیل، استدلال فوق یعنی شرطبندی بر دعا موجه است:

۱. پاداش بزرگ: این استدلال نشان می‌دهد که شرط‌بندی بر دعا حتی اگر احتمال اجابت دعا کم باشد، موجه است، زیرا پاداش آن بسیار زیاد است و این انتخاب از نظر سود، بهترین حالت به‌شمار می‌آید. بنابراین، موجه است که دعا کنیم و آن را به‌عنوان بهترین انتخاب در شرایط عدم اطمینان برگزینیم. اگر دعا مستجاب شود، فرد به پاداشی بزرگ دست می‌یابد که ممکن است هم شامل اجابت خواسته و هم سودهای جانبی باشد. این احتمال، هرچند اندک، همچنان ارزش شرط‌بندی بر دعا را دارد؛ زیرا نتیجه نهایی، با پاداشی بزرگ همراه است. از این منظر، دعا کردن انتخابی معقول با سود بالقوه بسیار بالاست.

۲. برتری مطلق: دلیل دیگر صرفاً به پاداش بزرگ در صورت استجاب محدود نمی‌شود و آن برتری مطلق است. برتری مطلق بدان معناست که حتی اگر پاداش احتمالی دعا بزرگ نباشد، همچنان انتخاب دعا کردن نسبت به دعا نکردن نتیجه‌ای بهتر دارد. چرا که در هر دو حالت استجاب و عدم استجاب، دعا کردن نسبت به دعا نکردن دارای سودی بیشتر است. به عبارت دیگر، دعا کردن به‌عنوان گزینه‌ای انتخاب می‌شود که در بدترین حالت نیز، ضرر کمتری نسبت به گزینه دعا نکردن دارد. این یعنی، حتی در صورت عدم استجاب، از خیرات مترتب بر دعا برخوردار خواهیم شد، درحالی‌که اگر دعا نکنیم، نه تنها از این فواید محروم می‌مانیم، بلکه در صورت امکان استجاب نیز پاداشی دریافت نمی‌کنیم.

بنابراین، مستقل از بزرگی پاداش، دعا کردن انتخابی موجه به‌شمار می‌رود؛ چراکه در هر حالت نتیجه‌ای بهتر از دعا نکردن دارد. حاصل اینکه، برتری مطلق دعا کردن، فارغ از میزان پاداش، به‌خودی‌خود دلیل موجهی برای دعا به‌شمار می‌رود و عدم استجاب نیز نمی‌تواند این برتری را نفی کند.

درنهایت، تصمیم عاقلانه‌ای است که برای دعا کردن شرط‌بندی کنیم، چراکه حتی با احتمال بسیار کم استجاب دعا، پاداش بالقوه دعا کردن، بسیار بیشتر از ضرر بالقوه آن است. همچنین، ثمره بدترین حالت دعا کردن، بهتر از بهترین حالت دعا نکردن است.

۳-۳ استدلال دوم دفاع شرط‌بندی دعا

براساس روایتی از پیامبر اکرم (ص)، هر مسلمانی که دعا کند، اگر گناه یا قطع صله‌رحم نباشد، خداوند یا همان خواسته مورد دعا را عطا می‌کند، یا در آخرت پاداشی می‌دهد، یا بلایی را دفع می‌گرداند (طبرسی، ۱۳۵۸: ۲۱۷ - ۲۱۶). در حدیثی دیگر از پیامبر اکرم (ص)

آمده است: «هیچ مؤمنی نیست که خداوند را بخواند مگر آنکه دعایش مستجاب شود؛ یا آن را زود برآورده می‌سازد، یا برای آخرت ذخیره می‌شود، یا بلایی به همان مقدار دفع می‌گردد» (کلینی، ۱۳۶۴: ج ۲/ ۳۵۲). همچنین، خداوند در اجابت دعا، مصلحت و خیر بندگان را در نظر می‌گیرد. از امام علی (ع) چنین نقل شده است: «اگر خواهسته‌ای که طلب کرده‌ای، داده نشد، بدان که خداوند خیر بیشتری از آنچه طلب کرده‌ای، در نظر گرفته است» (نهج‌البلاغه، حکمت ۹۱).

از این گونه روایات می‌توان استنباط کرد که دعا هرگز بی‌پاسخ نمی‌ماند، اما اجابت گاه به‌معنای عطای همان خواسته نیست. تحت این معنا، حتی اگر دعا ظاهراً مستجاب نشود، شرطبندی بر دعا نسبت به حالت اول سودمندتر است؛ بنابراین، دعا همواره سود دارد، چه آن نتیجه خواسته شده باشد یا نباشد.

بدین ترتیب، علاوه بر آثار خیری که بر دعا مترتب است، به داعی به‌طور حتم نعمتی عطا می‌شود و آن نعمت، بهترین است، حتی اگر همان خواسته نباشد. عدم استجاب، پاسخ منفی خداوند به درخواستی خاصی است نه عدم پاسخ خداوند. به‌علاوه، پاسخ منفی خداوند یک عوض دارد که مصلحت خداوند آن را تعیین می‌کند.

برای جمع‌بندی میانی: تحت معنای موسع استجاب، استدلال شرطبندی، نسبت به استدلال اولیه‌ای که بر مبنای استدلال چهارم پاسکال نوشته شده است، سودی جدید و تضمین‌شده‌تری خواهد داشت. هر کس دعا کند، دعایش در هر صورت مستجاب است یا: الف) به خواهسته‌اش و خیرات جانبی مترتب بر دعا دست‌می‌یابد. در این حالت، دعا به‌عنوان شرطبندی‌ای موفق تلقی می‌شود؛

ب) استجابش خلاف خواهسته‌اش است، اما امر دیگری مطابق مصلحت خداوند به‌علاوه آثار خیر دعا به او داده می‌شود. در نتیجه دعا، سودمند و شرطبندی‌برایش موفق است.

شرطبندی دوم با پذیرش معنای موسع از استجاب، به‌وضوح سودمندی و معقولیت دعا را نمایان می‌سازد. در این شرطبندی، دعاکننده می‌داند که دعا حتماً مستجاب می‌شود، حتی اگر نتیجه مطابق خواهسته‌اش نباشد و این نتیجه‌ای سودمند به‌شمار می‌آید. به‌این ترتیب، شرطبندی دوم سودمندی دعا را مستقل از نتیجه آن تضمین می‌کند و معقولیت دعا را به‌خوبی اثبات می‌نماید.

اکنون به مقایسه‌ای میان دو شرط‌بندی از نظر ریسک، اعتماد و شواهد می‌پردازیم. ریسک در شرط‌بندی بر دعا می‌تواند دو جنبه داشته باشد: یک جنبه مرتبط است با اینکه «آیا خداوند پاسخ می‌دهد یا خیر»، و جنبه دوم مربوط است به اینکه «آیا خداوند دقیقاً همان خواسته را می‌دهد یا خیر».

چون در شرط‌بندی اول، پاسخ خداوند تنها به همان امر خواسته شده تفسیر می‌شود، هر دو جنبه ریسک در این شرط‌بندی یکی هستند و هر دو وجود دارند.

در شرط‌بندی دوم، ریسک محدودتر از شرط‌بندی اول است، زیرا بر خلاف شرط‌بندی اول، پاسخ خداوند صرفاً در امر خواسته شده معنا نمی‌شود. ریسک از جنبه اول (آیا خداوند پاسخ می‌دهد؟) محو می‌شود، اما ریسک از جنبه دوم (آیا خداوند همان پاسخ خواسته شده را می‌دهد؟) همچنان باقی است. بنابراین، با وجود اطمینان به اصل اجابت، ریسک کاهش می‌یابد.

در شرط‌بندی اول، اعتماد به خدا به معنای پذیرش مصلحت الهی وجود دارد. بر این اساس، دعاکننده باور دارد که خداوند ممکن است به دلایل مستقل، خواسته او را اجابت کند یا نکند. بنابراین، با وجود ناآگاهی از نتیجه، اعتماد به خداوند وجود دارد که مطابق مصلحت عمل خواهد کرد، حتی اگر این مصلحت با خواسته او متفاوت باشد.

اعتماد در شرط‌بندی دوم به معنای همان اعتماد در شرط‌بندی اول است، با یک تفاوت: دعاکننده مطمئن است که در صورت عدم عطا خواسته، چیزی بهتر و مطابق با مصلحت الهی به او عطا خواهد شد. این اطمینان به دعاکننده این امکان را می‌دهد که با آرامش بیشتری دعا کند و به نتیجه‌ای که ممکن است با خواسته‌اش متفاوت باشد، اعتماد کند. بدین ترتیب، اعتماد در این شرط‌بندی به نوعی به تقویت روحیه و افزایش امید در دعاکننده کمک می‌کند.

شواهد در شرط‌بندی اول نه حداکثری است و نه حداقلی. حداکثری نیست، زیرا دعاکننده نمی‌داند آیا دقیقاً همان خواسته‌اش را دریافت خواهد کرد یا خیر. هیچ قطعیتی درباره تحقق خواسته وجود ندارد و این عدم قطعیت، میزان ریسک را افزایش می‌دهد. همچنین شواهد حداقلی نیست، زیرا دعاکننده مطمئن است که خداوند براساس مصلحت خود، پاسخ می‌دهد یا نمی‌دهد، اما این تصمیم مبتنی بر دلایل مستقل الهی است. این سطح از شواهد، امکان اعتماد به خداوند را فراهم می‌کند.

در شرطبندی دوم، همانند شرطبندی اول، شواهد حداکثری نیست، زیرا دعاکننده نمی‌داند آیا خواسته‌اش مستجاب می‌شود یا نه. اما شرطبندی دوم به دلیل تضمین اجابت، شواهد حداقلی قوی‌تری ارائه می‌دهد. دعاکننده مطمئن است که خداوند براساس مصلحت، پاسخی به او خواهد داد و این پاسخ بهترین گزینه ممکن خواهد بود. این اطمینان به دعاکننده کمک می‌کند تا با اعتماد بیشتری دعا کند و به نتیجه‌ای که ممکن است با خواسته‌اش متفاوت باشد، امیدوار باشد.

به این ترتیب، در هر دو استدلال با وجود ریسک، شواهد و اعتماد، امکان شکل‌گیری ایمان وجود دارد. البته به دلیل اختلاف در میزان ریسک، شواهد و اعتماد، ممکن است تفاوتی در درجات ایمان حاصل از دعا ایجاد شود. این تفاوت‌ها می‌تواند تأثیرات قابل توجهی بر تجربه دعاکننده داشته باشد. با این حال، به دلیل کمبود مجال، این موضوع در این نوشتار مورد بحث قرار نخواهد گرفت.

۴. دعا، ایمان، اعتماد و ریسک

در بخش سوم بیان شد که نفس ورود به شرطبندی دعا می‌تواند عامل ایمان یا تعمیق آن باشد و از این جهت، ایمان معلول دعاست. اما رابطه دعا با ایمان، رابطه‌ای دوسویه است؛ ایمان از حیثی عامل و از حیثی معلول دعاست.

دعا، معلول ایمان به خداست، زیرا دعا در بستری از ایمان شکل می‌گیرد. ایمان شرط اولیه‌ای است که دعا را به عملی معنادار تبدیل می‌کند. دعا از آن رو معلول ایمان است که دعا کردن براساس ایمانی پیشینی انجام می‌شود؛ یعنی فردی که دعا می‌کند، به وجود و صفات خداوند ایمان دارد. بنابراین، دعا خود معلول ایمانی اولیه به خداوند است.

از سوی دیگر، دعا عامل ایمان به خداست، چراکه دعاکننده، با وجود عدم اطلاع از نتیجه، خود را به خداوند می‌سپارد و به او اعتماد می‌کند. این توکل و پذیرش بی‌قید و شرط به نتیجه دعا، عامل تقویت‌کننده ایمان فرد به خداوند است. بدین ترتیب، این دو مفهوم به طور متقابل بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند و در فرآیند دعا، ایمان و اعتماد به خداوند تقویت می‌شود.

ممکن است نتیجه ضمنی بند قبل آن باشد که دعا نکردن، نشانه بی‌ایمانی است. چویی موافق این نتیجه است و به نظر او، درخواست نکردن از خداوند نشان‌دهنده نقص در ایمان

است. کسی که دعا نمی‌کند، ممکن است اعتماد نداشته باشد که خدا به درخواست‌هایش پاسخ می‌دهد یا اهمیت دعا‌های او را درک نمی‌کند (Choi, 2003: 25). اما دیویسون معتقد است که دعا لزوماً نشانه اعتماد به خدا نیست و حتی دعا نکردن می‌تواند نشانه اعتماد باشد. به باور او، برخی ممکن است به دلایلی دعا نکنند؛ مثلاً اعتقادی به استجاب دعا نداشته باشند، یا فکر کنند که در موقعیت مناسب دعا نیستند، یا ندانند برای چه چیزی باید دعا کنند. همچنین ممکن است باور داشته باشند که خداوند به خوبی می‌داند چه چیزی بهترین است، پس نیازی به دعا نیست؛ برای مثال، اگر به همسر اعتماد داشته باشم که بهترین را برای فرزندانم انجام می‌دهد، نه تنها نیازی به درخواست خاصی ندارم، بلکه درخواست ممکن است نشان‌دهنده عدم اعتماد به همسر باشد. در مورد خداوند نیز، اگر به محبت، حکمت، علم و ... او ایمان داشته باشیم، ممکن است نیازی به دعا کردن نبینیم. بنابراین، دعا نکردن نمی‌تواند نشانه فقدان ایمان باشد (Davison, 2017).

به نظر می‌رسد دیدگاه چویی و دیویسون را می‌توان این‌گونه جمع‌بندی کرد: دعا کردن و دعا نکردن هر دو از منظری می‌توانند بیانگر ایمان و اعتماد باشند، و این امر وابسته به چگونگی باورهای هر انسان در مورد خداوند است. به عبارت دیگر، تمایز بین دعا کردن و دعا نکردن به عنوان نشانه ایمان یا بی‌ایمانی تا حدی نسبی و مبتنی بر باورهای متفاوت افراد است.

با این حال، نظر دیویسون با مشکلی جدی روبه‌رو است و آن اینکه برخلاف تصریحات و تأکیدات متون دینی در باب دعاست. اگر عدم دعا نشان‌دهنده ایمان به خداوند باشد، چرا در متون دینی بارها بر اهمیت دعا برای تعالی ایمان تأکید شده است؟ نکته دیگر این است که در بخش سوم مقاله گذشت که عدم علم به استجاب دعا مبنایی برای اعتماد به خداوند است. حال پرسش آن است که در فرض وجود شواهد حداکثری و علم به استجاب، آیا باز هم اعتماد به خدا امکان‌پذیر است؟ این پرسش می‌تواند به بررسی عمیق‌تری در مورد ماهیت ایمان و اعتماد به خداوند منجر شود و نشان دهد که آیا اعتماد به خداوند تنها به استجاب دعا وابسته است یا اینکه ابعاد دیگری نیز دارد.

باید گفت که شرط لازم برای اعتماد، عدم علم به استجاب نیست. آراء فیلیپس و دیویسون نیز دلالت ندارد بر اینکه اگر کسی علم به استجاب داشت، دیگر اعتماد ندارد. بلکه بدان معناست که وقتی شخص با عدم علم به استجاب دعا می‌کند، این خود نشانه‌ای از اعتماد است. اعتماد به خداوند به معنای پذیرش حکمت و خیرخواهی او است، نه صرفاً

به معنای عدم یقین به استجابت دعا. پس اگر کسی علم داشته باشد که دعایش مستجاب می‌شود، این علم ناشی از اعتماد به وعده‌های الهی است. از سوی دیگر، عدم علم به استجابت می‌تواند حالتی باشد که در آن دعا کردن نشانه اعتماد به خداوند است. این اعتماد به این معناست که فرد، حتی در شرایطی که نتیجه مشخص نیست، مصلحت خداوند را پذیرفته است. اعتماد به خداوند در دعا، نه وابسته به علم به استجابت است و نه وابسته به عدم علم. در هر دو حالت، اعتماد می‌تواند وجود داشته باشد. در حالت علم به استجابت، اعتماد در پذیرش مصلحت و نحوه تحقق وعده‌های الهی نمایان می‌شود. در حالت عدم علم به استجابت، دعا کردن خود نشانه‌ای از اعتماد به خداوند است. این دو جنبه از اعتماد به خداوند، نشان‌دهنده عمق و پیچیدگی رابطه انسان با خدا در فرآیند دعا است.

مطلب قابل ذکر دیگر این است که اگر شواهد اجابت دعا حداکثری باشد و یقین به اجابت وجود داشته باشد، آیا دعا نامعقول است؟ برای مثال، آیا کسی که مستجاب الدعوه است، دعا کردنش نامعقول است؟ پاسخ این است که دعا در شرایط علم به استجابت همچنان معنا دارد. در چنین شرایطی، اگرچه یقین به استجابت وجود دارد، دعا کردن همچنان معقول است. در این حالت، دعا نه برای تغییر نتیجه یا درخواست نیاز، بلکه به عنوان ابراز ایمان و اعتماد به خداوند است. بنابراین، دعا در این شرایط به عنوان عملی برای تقویت ارتباط با خداوند و اعتماد به مصلحت او تلقی می‌شود. این نوع دعا می‌تواند به عنوان یک عمل عبادی و روحانی در نظر گرفته شود که به فرد کمک می‌کند تا ارتباط عمیق‌تری با خداوند برقرار کند و به حکمت و خیرخواهی او اعتماد کند.

۵. چالش دعا و ایمان

اکنون چالش آن است که چنانچه دعایی مستجاب نشود یا به شکلی غیر از خواسته مورد نظر مستجاب شود، ممکن است برای دعاکننده قابل درک نباشد و در نتیجه، نوعی هزینه در پی داشته باشد. درک افراد از استجابت می‌تواند متفاوت باشد و به طور عملی مشکلاتی را به همراه داشته باشد که مخاطرات ایمان از آن جمله است. شهوداً ایمان برخی از خداپاوران (دست‌کم تا حدودی) مبتنی بر اجابت دعاست. فرض کنیم شخصی از ماسوا چشم پوشیده و با تمام وجود خدا را بخواند، اما خداوند به دلایل مستقل، دعایش را به نحو مورد خواست و درک او مستجاب نکند. در این صورت، ایمانش در

معرض تهدید قرار می‌گیرد، اعم از ایمانی که پیش از دعا داشته و ایمانی که به سبب آن دعای خاص به دست آورده است.

به این چند سناریو توجه کنید:

دعا کردن اغلب با توقع استجاب همراه است. وقتی خواسته‌ای برآورده نمی‌شود، ممکن است باعث ناامیدی شود و این امر به تزلزل ایمان بینجامد.

همچنین محتمل است که عدم استجاب دعا شبهاتی را ایجاد کند. سؤالاتی مانند: «چرا خداوند به دعایم پاسخ نداد؟ آیا به من توجه نمی‌کند؟ آیا به اندازه کافی شایسته نبودم؟» ممکن است این قبیل سؤالات منجر به تزلزل در ایمان شود.

علاوه بر این، ممکن است کسی که دعایش مستجاب نشده است، خود را با دیگرانی مقایسه کند که ظاهراً دعاهایشان مستجاب شده است. این مقایسه می‌تواند ایمانش را خدشه‌دار سازد.

همچنین، اگر فرد احساس کند که دعاهایش بی‌اثر هستند، ممکن است انگیزه‌اش را برای انجام سایر اعمال دینی از دست بدهد. دعا به عنوان یکی از ارکان اصلی ارتباط با خداوند، نقش مهمی در حفظ و تقویت ایمان دارد و بی‌اثر تلقی شدن آن می‌تواند به منظومه ایمانی آسیب برساند.

ممکن است عدم استجاب ظاهری دعا به دلیل درک محدود انسان از مصلحت الهی باشد. خداوند ممکن است پاسخ متفاوتی به دعا بدهد یا اصلاً پاسخ دادن را به زمان دیگری موکول کند. با این حال، درک معنای موسع از استجاب برای کسی که با ناامیدی مواجه شده است، ممکن است دشوار باشد و عدم درک صحیح می‌تواند منجر به تضعیف ایمان شود. عدم استجاب دعا، به ویژه در مواقع بحرانی زندگی، می‌تواند تأثیرات منفی داشته باشد و احساس تنهایی، درماندگی و بی‌کسی را تقویت کند. این وضعیت می‌تواند ایمان را در معرض خطر قرار دهد.

آیا در چنین سناریوهایی دعا همچنان کم‌هزینه است؟ این پرسش، چالشی کلی در رابطه ایمان و دعا ایجاد می‌کند، گویی عدم استجاب با احتمال ضرر از دست رفتن ایمان همراه است و معقولیت شرط‌بندی دعا را زیر سؤال می‌برد.

پس چالش دعا و ایمان زمانی بروز می‌کند که دعا مستجاب نشود و بحران‌هایی را در ایمان ایجاد کند. اگر کسی با شرط‌بندی بر دعا وارد میدان شود، اما پاسخ دعایش منفی باشد

و ایمانش تضعیف یا از بین برود، آیا همچنان درخواست از خداوند موجه و کم‌هزینه است؟ این امر نمی‌تواند معقولیت شرطبندی بر دعا را زیر سؤال برد؟ به نظر ماوسون، پذیرش نتیجه خلاف انتظار در دعا به معنای اعتماد به خداوند برای دریافت بهترین نتیجه و عامل رشد ایمان است. در این حالت، داعی به جای اصرار بر اجابتی خاص، بر مصلحت مدنظر خداوند اعتماد می‌کند. پس شرطبندی بر دعا راهی است برای رشد ایمان، نه کاهش آن (Mawson, 2007, 85-87). دیویسون نیز معتقد است که ایمان حقیقی نیازمند تجربه عمیق پذیرش ریسک است. این ریسک به معنای ادامه دعا در زمان‌هایی است که استجابت آنی وجود ندارد یا زمانی که به دلیل عدم استجابت دعا دچار تردید می‌شویم (Davison, 2017). به عقیده فیلیپس، هدف نهایی دعا این نیست که خداوند حتماً پاسخ مثبتی به درخواست بدهد. ایمان واقعی یعنی اعتماد به خداوند، حتی اگر استجابت مطابق با انتظارات نباشد (Philips, 1981, 109-110).

نظر پل فرانکس چیزی بیش از سایرین است. او معتقد است که با عدم استجابت دعا، نه تنها نباید ایمان از میان رود، بلکه اگر ایمانی از میان برود، این ایمان است که از اساس بر پایه‌ای نادرست استوار بوده است. از دست رفتن ایمان در چنین موقعیتی به این معناست که رابطه عمیقی با خدا برقرار نشده است. رابطه باید بر پایه پذیرش نتایج دعا بر مبنای مصلحت باشد، حتی در شرایطی که استجابت مطابق انتظار نباشد (Franks, 2009: 87).

پس شرطبندی بر دعا می‌تواند عامل سود، یعنی عامل افزایش ایمان شود، زیرا ایمان حقیقی یعنی تجربه عمیق‌ترین نوع اعتماد به خداوند در شرایطی که نتیجه، خلاف خواسته است. اما نکته آن است که تضعیف ایمان در صورت عدم استجابت، همچنان پیامدی کاملاً محتمل است. به عبارت دیگر، دعا کردن ممکن است ضرر احتمالی هم داشته باشد و آن اینکه ایمان از دست برود. با این حال، این امر مفسده‌چندانی ندارد، زیرا چنانچه ایمان به واسطه عدم استجابت دعا از بین برود، دلیلی بر عدم معقولیت شرطبندی دعا نیست و اشکال متوجه داعی است. گذر به سلامت از شرطبندی اگر بی‌ربط به ایمان و باورهای داعی باشد، ممکن نیست. در هنگام پذیرش اجابت دعا، کیفیت ایمانی که قبل و هنگام دعا شکل گرفته، محک می‌خورد و اگر از قوام کافی برخوردار نباشد، تزلزل ایمان محتمل است. بنابراین، ایمانی که به دلیل عدم استجابت از بین برود، نشان‌دهنده ضعف آن ایمان است و فقدان چنین ایمانی ضرر چندانی نیست که شرطبندی را به مخاطره بیندازد. به این ترتیب، همچنان موجه است که به نفع دعا شرطبندی کرد.

حاصل آنکه دعا کردن دارای سود احتمالی استجابت و سود قطعی خیرات مترتب بر دعاست. با این حال، دعا کردن ممکن است ضرری احتمالی تضعیف ایمان در صورت عدم استجابت را داشته باشد. در مقابل، دعا نکردن احتمالاً سود حفظ ایمان ضعیف را دارد، اما دارای چندین ضرر است؛ از جمله محرومیت از امکان استجابت و از دست رفتن سایر فواید دعا. اکنون باید پرسید که آیا میزان اهمیت تضعیف ایمان در صورت عدم استجابت، آنقدر زیاد است که معقولیت شرط‌بندی بر دعا را زیر سؤال ببرد؟ به نظر می‌رسد چنین نیست؛ چراکه اگر ایمانی به دلیل عدم استجابت دعا از بین برود، به دلیل ضعف ایمان است. بنابراین، تضعیف یا از دست رفتن ایمانی سست، اگرچه ضرری محتمل است، اما در مقابل سودهای قطعی و محتمل دعا، ضرر جدی نیست. درنهایت، شرط‌بندی برای دعا کردن به عنوان تصمیمی معقول است.

لازم به توضیح است که هر دو شرط‌بندی به لحاظ بروز چالش و نحوه پاسخ به آن یکسان عمل می‌کنند و از این منظر تفاوتی میان آنها نیست. چالش ایمان زمانی پدیدار می‌شود که دعاکننده به خواسته‌اش نرسد و آنگاه موجب تضعیف ایمان شود؛ بنابراین، هر دو شرط‌بندی از این لحاظ مشابه هستند. همچنین، پاسخی که در بند قبل ارائه شد، برای هر دو شرط‌بندی قابل پذیرش است.

پرسش کنونی آن است: آیا پذیرفتنی است که همین ایمان سست در هر صورت از دست برود؟

شرایطی را فرض کنیم که:

شخص S1، ایمان سستی دارد، دعا می‌کند، دعایش مستجاب نمی‌شود و ایمانش را از دست می‌دهد و با ایمانی از دست‌رفته از دنیا می‌رود.

شخص S2 ایمان سستی دارد، دعا نمی‌کند و با همان ایمان سست از دنیا می‌رود. موقعیت مفروض هرچند استثنائی است، اما در چنین شرایطی دعا کردن یا دعا نکردن کدامیک کم‌هزینه‌تر است؟ آیا از دست رفتن ایمان S1 نسبت به حفظ ایمان S2 هزینه بالاتری دارد یا بالعکس؟ اینک ارزیابی شرط‌بندی بر دعا چگونه است؟

سودی برای S1 در این حالت وجود ندارد. به علاوه، S1 با ضرر از دست دادن ایمان و در پی آن زیان بزرگ عدم رستگاری اخروی مواجه است. در چنین شرایطی، شرط‌بندی بر دعا می‌تواند بسیار پرهزینه باشد. در شرایطی که ایمان از دست می‌رود و فرصتی وجود

ندارد، شرطبندی بر دعا هزینه بالایی دارد. از این منظر، در وضعیت S1 به دلیل عدم سود و وجود زیان بالا، شرطبندی بر دعا نامناسب به نظر می‌رسد. هرچند از دست رفتن ایمان S1 بیش از آنکه ناشی از دعا کردن باشد، حاصل بنیاد سست ایمان است، اما موقعیت S1 باید به عنوان شرایط استثنایی در نظر گرفته شود و به دلیل زیان زیاد، بهتر است پیش از ورود به شرطبندی بر دعا، روی تقویت و تثبیت ایمان تمرکز شود.

S2 ایمان ضعیفش را حفظ کرده است و از این حیث سود کسب کرده، اما به جهت آنکه از دعا دوری گزیده، از فرصت تعالی ایمان محروم شده و متضرر شده است. پس S2 از دعا اجتناب کرده و ایمان خود را حفظ کرده است، اما آن را به چالش نکشیده است. در شرایط بحرانی، چنین ایمانی احتمالاً به راحتی از بین می‌رفت. با این حال، از آنجا که S2 زیان بزرگ از دست دادن ایمان را تجربه نمی‌کند و ایمان ضعیف خود را حفظ می‌کند، می‌توان گفت که نسبت به S1 وضعیت بهتری دارد و سودمندی بیشتری را به دست می‌آورد.

در نهایت، با توجه به اینکه فرصتی برای اصلاح ایمان وجود ندارد، وضعیت سودمندی S2 بهتر از وضعیت S1 است. زیرا S2 ایمان ضعیف خود را حفظ کرده و از ضرر بزرگ عدم رستگاری اخروی رهایی یافته، درحالی‌که S1 چنین نیست. به این ترتیب، به نظر می‌رسد در این شرایط خاص بهتر است وارد شرطبندی دعا نشویم.

اما اگر موقعیت چنان باشد که پس از میان رفتن ایمان به دلیل دعا، فرصتی در میان باشد، چگونه؟

پاسخ همان است که پیش‌تر بیان شد. تضعیف یا از دست رفتن ایمان به دلیل عدم استجابت، هرچند ضرر است، اما در مقابل سودهای قطعی و محتمل دعا آنچنان ضرر بزرگی نیست، زیرا این ضرر ناظر به سستی پیشینی ایمان دعاکننده است. بنابراین، موجه است که به نفع دعا شرطبندی کرد. بیفزاییم که از دست رفتن ایمان S1 در مقایسه با حفظ ایمان سست S2 در بلندمدت می‌تواند پیامدهای مفیدتری داشته باشد. از دست دادن ایمان سست S1 هزینه دارد، اما این هزینه ضعف اساسی ایمان را آشکار کرده و می‌تواند S1 را به شناخت مشکلات بنیادین هدایت کند. پس هرچند از دست رفتن ایمان S1 هزینه در پی دارد، اما این هزینه آشکار می‌تواند سود و فرصتی برای بازسازی ایمان باشد. در مقابل، حفظ ایمان سست S2 هزینه پنهانی دارد، زیرا فرصت تحول و رشد از دست رفته و ایمان در یک وضعیت استاتیک باقی می‌ماند و این ایمان شکننده است. دعا نکردن بیش از آنکه نشانه حفظ ایمان باشد، نوعی اجتناب از بررسی آن است. ایمان پایدار

نیازمند مواجهه با چالش‌ها، از جمله احتمال عدم استجابت دعاست. بنابراین، همچنان شرط‌بندی بر دعا موجه است.

پیش از پایان، دغدغه‌ای قابل طرح است: اگر استدلال شرط‌بندی بر دعا تمام باشد و دعا کردن صرفاً بر مبنای محاسبات عقلانی معقول باشد، آیا جایی برای اعتماد به خداوند باقی می‌ماند؟ پاسخ به این نگرانی نیازمند تدقیق ارتباط عقلانیت دعا و اعتماد به خداوند است.

عقلانیت در دعا یعنی با محاسبه سودهای احتمالی و قطعی و زیان احتمالی، دعا انتخابی معقول است. اما اعتماد به خدا فراتر از محاسبات عقلانی است و به پذیرش مصلحت الهی مربوط می‌شود. اعتماد به خداوند در دعا بدان معنا نیست که فرد دعا کند صرفاً به امید استجابت مطابق خواسته، بلکه به این معناست که نتیجه دعا را، هرچه باشد، بپذیرد و به مصلحت الهی اعتماد کند. این اعتماد، حتی اگر دعا براساس محاسبات عقلانی معقول باشد، همچنان می‌تواند به عنوان عنصری عمیق‌تر در عمل دعا باقی بماند. در واقع، اعتماد به خداوند جنبه‌ای از ایمان است که به پذیرش نتایج دعا مربوط می‌شود، خواه مطابق خواسته باشد یا نه. پس اگرچه دفاع شرط‌بندی بر دعا از منظر عقلانی موجه است، اما بدان معنا نیست که جایی برای اعتماد به خداوند باقی نمی‌ماند. اعتماد به خداوند، به عنوان یک عنصر ایمانی، در پذیرش نتایج دعا و اعتماد به مصلحت و دلایل مستقل الهی معنا پیدا می‌کند. در واقع، عقلانیت و اعتماد مکمل یکدیگرند؛ عقلانیت به دعاکننده اطمینان می‌دهد که دعا کردن انتخابی منطقی است و اعتماد او را به پذیرش مصلحت و حکمت خداوند در نتایج دعا هدایت می‌کند.

پس معقولیت دعا یعنی در محاسبه سود و زیان، دعا به دلیل برخورداری از امکان کسب منفعتی عظیم، منطقی خواهد بود، هرچند احتمال اجابت آن ناچیز به نظر برسد. به عبارت دیگر معقولیت دعا بدان معناست که در نسبت میان سود و زیان احتمالی، دعا فعلی است که انتخاب آن از نظر عقل عملی، توجیه‌پذیر است؛ مشروط بر آنکه دعا به عنوان راه اعتماد به خدا تلقی شود، نه صرفاً ابزاری برای تحقق خواسته. در روند نوشتار حاضر نشان داده شد که اگرچه دعا را می‌توان از منظر عقلانیت تحلیل کرد، اما این تحلیل تنها در صورتی کامل و معتبر است که به بعد ایمانی دعا نیز التفات شود. تنها در این صورت است که دعا به مثابه‌ی شرط‌بندی، به فعلی معقول بدل می‌شود، نه صرفاً کنشی سودمحور. معقولیت دعا از این منظر دفاع‌پذیر است که سود بالقوه آن نه تنها در برآورده شدن خواسته، بلکه در جهت تحکیم ایمان است. یعنی سود آن صرفاً نتیجه‌محور نیست. این نوع نگاه، با تفسیر

دعا به مثابه رابطه‌ای ایمانی سازگار است و آن را از سطح یک درخواست مشروط صرف فراتر می‌برد.

۵. نتیجه‌گیری

مقاله به بررسی عقلانیت دعا در شرایط عدم قطعیت استجابت پرداخته است. نخست، با تبیین مختصر مفهوم شرطبندی پاسکال، نشان داده شد که چگونه این استدلال می‌تواند در مواجهه با عدم اطمینان از استجابت دعا به کار گرفته شود. سپس، دو نسخه دفاع شرطبندی برای دعا مطرح شد.

نسخه اول با تمرکز بر تحلیل سود و زیان احتمالی دعا، نشان می‌دهد، حتی با احتمال کم استجابت، دعا انتخابی عقلانی است، زیرا پاداش‌های احتمالی و قطعی آن را به انتخابی موجه تبدیل می‌کند، یعنی با احتمال بسیار کم استجابت دعا، اولاً پاداش بالقوه دعا کردن، بسیار بیشتر از ضرر بالقوه آن است، نیز ثمره بدترین حالت دعا کردن، بهتر از بهترین حالت دعا نکردن است.

نسخه دوم با گسترش معنای استجابت دعا، استدلالی قوی‌تر برای معقولیت دعا فراهم می‌آورد. در این نسخه، دعا همواره اجابت می‌شود، زیرا خداوند بهترین پاسخ ممکن را ارائه می‌دهد، اما استجابت به معنای برآورده شدن دقیق خواسته‌ها نیست. در این شرطبندی دعاکننده می‌داند که دعا حتماً مستجاب می‌شود، حتی اگر نتیجه دقیقاً مطابق خواسته او نباشد، پس هر نتیجه‌ای سودمند است. به این ترتیب شرطبندی دوم سودمندی دعا را مستقل از نتیجه خاص آن تضمین کند و بهتر می‌تواند معقولیت دعا را به اثبات برساند.

در ادامه، به چالش‌های ایمان هنگام عدم استجابت دعا پرداخته شده است. چالش دعا و ایمان زمانی بروز می‌کند که دعا مستجاب نشود و بحران‌هایی را در ایمان ایجاد کند. اگر کسی با شرطبندی بر دعا وارد میدان شود، اما پاسخ دعایش منفی باشد و ایمانش تضعیف یا از بین برود، آیا همچنان درخواست از خداوند موجه و کم‌هزینه است؟ این امر می‌تواند معقولیت شرطبندی بر دعا را زیر سؤال ببرد، زیرا به نظر می‌رسد از دست دادن ایمان ضرری بزرگ است. پاسخ داده شد: دعا کردن دارای سود احتمالی استجابت و سود قطعی خیرات مترتب بر دعا است. با این حال، دعا کردن ممکن است ضرر احتمالی تضعیف ایمان در صورت عدم استجابت را داشته باشد. در مقابل، دعا نکردن احتمالاً سود حفظ

ایمان ضعیف را دارد، اما دارای چندین ضرر است؛ محرومیت از امکان استجابات و از دست رفتن سایر فواید دعا. اکنون آیا تضعیف ایمان در صورت عدم استجابات، به حدی مهم است که معقولیت شرط‌بندی بر دعا را زیر سؤال ببرد؟ به نظر چنین نیست؛ زیرا اگر ایمانی به دلیل عدم استجابات دعا از بین برود، این ضعف ناشی از نبود ایمانی عمیق در دعاکننده است. بنابراین، تضعیف یا از دست رفتن ایمان ناشی از عدم استجابات، اگرچه ضرری محتمل است، اما در مقابل سودهای قطعی و محتمل دعا، ضرر جدی نیست؛ زیرا این ضعف، بیش از آنکه شرط‌بندی بر دعا را زیر سؤال ببرد، بر نبود عمق ایمان تأکید دارد. درنهایت، شرط‌بندی برای دعا کردن تصمیمی عقلانی و موجه است. حاصل آنکه در شرایط عدم اجابت، دو حالت وجود دارد: عدم استجابات دعا می‌تواند باعث فروپاشی ایمان شود و ایمان به خداوند را خدشه‌دار کند. با این حال، عدم استجابات دعا می‌تواند به عنوان فرصتی برای تعمیق و آزمون ایمان دیده شود، به شرطی که دعا کردن نه تنها برای دریافت نتیجه خاص، بلکه به عنوان راهی برای اعتماد مطلق به حکمت الهی انجام شود. در نتیجه، از منظر کلی سود و زیان احتمالی، در چارچوب استدلال شرطی، دعا کردن به نفع دعاکننده است؛ زیرا از یک سو، پاداش عظیم در صورت استجابات وجود دارد و از سوی دیگر، حتی عدم استجابات می‌تواند فرصتی برای تقویت و بازنگری در ایمان به خداوند باشد. پس در مواجهه با عدم قطعیت، حفظ ایمان به خداوند نشان‌دهنده انتخابی معقول است.

پی‌نوشت‌ها

۱. استدلال چهارم به نام خاصی شهرت نیافته است، اما سه استدلال دیگر عبارت‌اند از: برتری مطلق (Superdominance)، انتظار (Expectation) و انتظار تعمیم‌یافته (Generalized Expectations). در استدلال اول، گزینه‌ای انتخاب می‌شود که در صورت خطا، کمترین ضرر را به همراه داشته باشد. اگر به وجود خدا باور داشته باشیم و خدا وجود داشته باشد، پاداش بی‌نهایت است، در همین موقعیت اگر خدا وجود نداشته باشد، وضعیت موجود حفظ می‌شود. در سوی مقابل، اگر به وجود خدا باور نداشته باشیم و خدا وجود داشته باشد، زیان بی‌نهایت است و اگر خدا وجود نداشته باشد، نتیجه حفظ وضع موجود است. پس، اگر خدا وجود داشته باشد، نتیجه شرط‌بندی برای خدا بهترین نتیجه است. همچنین بدترین نتیجه برابر است با بهترین نتیجه. پس موجه است، برای خدا شرط‌بندی کرد (Hájek, 2024). اما در استدلال دوم و سوم پاسکال محاسبه می‌کند که سود مورد انتظار از باور به خدا بسیار بیشتر از سود مورد انتظار از باور نکردن به خدا

است. بنابراین، موجه است به وجود خدا باور داشت. چنانچه باور به وجود خدا انتخاب شود و خدا وجود داشته باشد، پاداش بی‌نهایت است. در همین حالت اگر خدا وجود نداشته باشد، ضرر کمی دارد. در سوی مقابل اگر عدم باور به خدا انتخاب شود و خدا وجود داشته باشد، ضرر بی‌نهایت است و اگر خدا وجود نداشته باشد، هیچ ضرر و سودی ندارد. برهان سوم به‌نوعی تعمیم برهان دوم است، هر دو استدلال بر مبنای احتمالات و سود مورد انتظار بنیان شده‌اند، اما تفاوتی نیز دارند. استدلال سوم برخلاف استدلال دوم که فرض احتمال یک‌دوم برای وجود خداوند در نظر می‌گیرد، از احتمال مثبت و اندک استفاده می‌کند. در استدلال دوم با فرض احتمال ۵۰ درصد برای وجود خداوند به دلیل پاداش بی‌نهایت، سود مورد انتظار باور به خدا، بسیار بیشتر از سایر گزینه‌هاست، پس موجه است به نفع خدا شرطبندی کرد. در استدلال سوم باور به خداوند دارای احتمال مثبت و کمی دارد، باز هم باور به خداوند یک انتخاب موجه است، به دلیل پتانسیل پاداش بی‌نهایت در صورت وجود خداوند (Hájek, 2024). شاید بتوان ادعا کرد، برهان اول رویکردی شهودی‌تر برای باور به خدا ارائه می‌دهد، حال آنکه دو برهان دیگر با بهره از ابزارهای ریاضی، توجیهی دقیق‌تر و کمی‌تر ارائه می‌دهند.

۲. امام صادق(علیه‌السلام): دعا برای برادر دینی و در غیابش، روزی را زیاد و بدی‌ها را دور می‌کند (ابن بابویه، ۱۳۷۶: ۴۵۵).

۳. امام علی(علیه‌السلام): پرهیزگار باشید، اعمالتان را صالح و دروشتان را برای خدا خالص کنید تا خداوند دعایتان را اجابت کند (نوری، ۱۹۸۷: ۲۶۹).

۴. امام صادق(علیه‌السلام): دعای چهار نفر اجابت نمی‌شود از جمله کسی که در خانه بنشیند و از خدا روزی طلب کند (کلینی، ۱۳۶۴: ج ۲/ ۵۱۱).

منابع

- دشتی، محمد؛ شریف رضی، محمدبن حسین؛ و علی بن ابی طالب(ع)، امام اول. ۱۳۷۹. نهج‌البلاغه، ترجمه دشتی، ۱ ج. قم: مشهور.
- ابن بابویه، محمدبن علی، و کمره‌ای، محمد باقر (۱۳۷۶). *الأمالی للصدوق*، جلد اول، تهران: کتابچی.
- الکلینی الرازی، ابی جعفر محمدبن یعقوب بن اسحاق (۱۳۶۴). *اصول کافی*، جلد دوم و چهارم، ترجمه و شرح: سید هاشم رسولی، دفتر نشر فرهنگ اهل بیت علیهم السلام
- مجلسی، محمد باقر (۱۳۸۳). *عین‌الحیات*، جلد اول، تحقیق: کاظم عابدینی مطلق، قم: کامکار.
- نوری، حسین بن محمد تقی (۱۹۸۷). *مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل*، جلد پنجم، بیروت: مؤسسه آل‌البیت (علیهم السلام) لإحياء التراث.

- Basinger, D. (2003). "God Does Not Necessarily Respond to Prayer", In: M. L. Peterson & R. van Arragon (Eds.), *Contemporary Debates in Philosophy of Religion*, Blackwell Publishing, pp. 255-264.
- Choi, I. (2003). "Is Petitionary Prayer Superfluous?", *Unpublished Manuscript Presented at the Eastern Division Meeting of the Society of Christian Philosophers*, Asbury College, December 5.
- Cupit, G. (1994). "How Requests (and Promises) Create Obligations", *Philosophical Quarterly*, 44, pp. 439-455.
- Davison, S. A. (2017). *Petitionary Prayer: A Philosophical Investigation*, 1st ed., Oxford University Press.
- Davison, S. A. (2021). "Petitionary Prayer", In: E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Winter 2021 Edition, URL.
- Franks, W. P. (2009). "Why a Believer Could Believe that God Answers Prayers", *Sophia*, 48(3), pp. 285-302.
- Hájek, A. (2018). "The (In)validity of Pascal's Wager", In: J. Bartha & H. Pasternack (Eds.), pp. 123-147.
- Hájek, A. (2024). "Pascal's Wager", In: E. N. Zalta & U. Nodelman (Eds.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Summer 2024 Edition, URL: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2024/entries/pascal-wager/>
- Howard-Snyder, Daniel & Frances (2010). "The Puzzle of Petitionary Prayer", *European Journal for Philosophy of Religion*, 2, pp. 43-68.
- Mawson, T. J. (2007). "Praying for Known Outcomes", *Religious Studies*, 43(1), pp: 71-87.
- Murray, M. (2003). "God Responds to Prayer", In: M. L. Peterson & R. van Arragon (Eds.), *Contemporary Debates in Philosophy of Religion* (pp: 242-254). Blackwell Publishing.
- Pascal, B. (1910). *Pensées*, trans. by: W. F. Trotter, London: Dent. (Original work published 1670).
- Phillips, D. Z. (1981). *The Concept of Prayer*, New York: Seabury.